

**OLIGARCHICKÁ MANIPULÁCIA SVETOVÉHO
(NE)PORIADKU – 2. časť**

JOZEF PAUER, Filozofický ústav SAV, Bratislava

Zeus, tragický hrdina, alebo od personifikácie oligarchického poriadku ku kozmickej spravodlivosti. Zlomky zo stratených, nezachovaných častí trilógie naznačujú, že Zeus ako krutovládny boh oligarchie bol napokon zničený. Toto jeho zničenie je však len časťou aischylovskej dialektiky. Prometheov konflikt s Diom prezentuje Aischylos podobne ako svár medzi novým a starým božstvom, medzi Apolónom a Erinyami v *Oresteí*. Tam pod obrazom Erinyí možno vidieť staršie dionýzovské korene Heléna, jeho telurický prvok, vzťah k večnému ženskému princípu v božstvách, jeho vôľu k mnohotárnosti či amorfnosti a neobmedzenosti, neistote a hrozivosti. A v Apolónovi ako manifestácii transcendentnej virility jeho novšiu a silnejšiu túžbu, túžbu po nemennom, rýdzom svetle neba a radosti, životný optimizmus, podriadenie sa poriadku, pojmu, inkarnácii božského rozumu, vôľu k miere, ktorou prelomil bezmernosť dionýzovského besnenia.

Spor Erinyí s Apolónom sa prejaví až cez Orestov čin. Orestes, podobne ako Prometheus, nie je obrazom len akéhosi absolútneho apolónovského ideálu, o spravodlivosti nesní ani nezostáva pri nekonečných úvahách nad dilemou prirodzenej povinnosti mať v úcte matku či prirodzenou povinnosťou pomstiť otca. On túto dilemu prelmuje svojím činom, ktorým zároveň dospieva k údesnému poznaniu svojej viny a k jej prijatiu. No týmto činom sa uvádza do pohybu spor Erinyí s Apolónom o zmysel Orestovho činu (analogicky možno chápať dialóg, ktorý sa odohráva medzi Okeanidami a Prometheusom a ktorý vyjavuje zmysel Prometheovho aktu), ktorý preda nie je činom náhodným ani svojvoľným či ľubovoľným. Svet tu stráca význam, zo spoločnosti sa vytráca spravodlivosť, zaplavuje ju nespravodlivosť a utrpenie rozpútané násilím na spoločnom dobre obce i prírody, násilím spáchaným ziskuchtivosťou a mocibažnosťou. Aký je poriadok takéhoto sveta? A aký je poriadok sveta, ktorý sa vynára z ruín toho starého?

Na jednej strane sporu stoja Erinye, teda staršie, matriarchálne právne usporiadanie, a na druhej patriarchálne právo, ktoré uprednostňuje Aténa a na obranu ktorého sa stavia Apolón. V *Prometheovi* svár protikladných spôsobov konania sprítomňujú postavy krutovládneho Dia, respektíve jeho posla Herma na jednej strane a zástancu, ochrancu ľudí Promethea na strane druhej.

Konflikt týchto dvoch hodnotových systémov vyúsťuje do tragického boja ich nositeľov a stúpencov. Tragický hrdina, ktorý chce vyslobodiť svet z preklatia starého zákona, je týmto zákonom prenasledovaný a stúpenci tohto zákona ho uvrhnú do kliatby. Aischylos tento konflikt zákonov v *Oresteí* prekonáva zušľachtením kmeňového výkonu božej spravodlivosti: dáva ju do rúk mysliacich, sebavedomých vlastencov – občanov aténskej obce. Besnenie bohýň pomsty, dcér temnoty končí, utišené Pallas Aténou, zmie-

rené sa menia na dobré bohyne a prijímajú novú rolu ochrankyň aténskeho ľudu a jeho remesiel, žehnajú aténsku pôdu úrodnosťou. Túto premenu označuje ich nové meno *Eumenidy*, teda už nie hnev a pomsta, ale zhovievavosť, láskavosť, milosrdnosť. Vo svojej piesni oslavne spievajú o budúcnosti aténskej republiky a želajú celej Attike blaho a život bez krviprelievania a vojen. Zároveň však Aténa aj Eumenidy znova a znova pripomínajú občanom, že takto premenené, sublimované Erinye v Eumenidách neodumreli, ale sú stále tou nezmieriteľnou nutnosťou Zeme, Neba a Času, ktorá má vo svojich rukách osud ich mesta.

Takže *Oresteia* po všetkých tragických peripetiách a anagnorizách nekončí vlastne tragicky, nekončí totálnym strokotaním. Na konci tejto hry sa opäť rozhodujúcim spôsobom upevňuje vzťah medzi ľuďmi a bohmi, ktorý bol v priebehu deja často ohrozený. No teraz už nezostávajú žiadne pochybnosti: Na „pojednávani“ pred areopágom dostali slovo sily temnôt i jasu, lúč Aténiného hlasu osvetľuje späť celý sled tragických udalostí od Tróje cez zavraždenie Agamemnona až po Orestovu matkovraždu, teda smrť Klytáimetry. Každý teraz už vie, na čom je. Pohyb z mýtu do prítomnosti sa zavšíl, výkon božej spravodlivosti prešiel do rúk aténskych občanov. Vzťah medzi „materským“ a „otcovským“ princípom, medzi božskou ženskosťou a božskou mužskosťou (tejto tradičnej symbolike zodpovedajú v predsokratovskej metafyzike pojmy amorfnosti, formovateľnej látky, neobmedzenosti – *hýlé, apeiron*, resp. pojmu, rozumu, duchovného videnia – *nús*) je ustanovený a spravodlivý poriadok medzi týmito princípmi je znovu potvrdený. No toto požehnanie predchádzal boj. Orestes, teda Grék, Helén, nedostal spravodlivosť do daru, túžil po nej, bojoval o ňu, za ňu a pre ňu a vydobil si ju. Podriadil sa zákonu božstva, aby dospel k uskutočneniu životného zmyslu. A vzniesol sa k hviezdam, k nesmrteľným a božským. Aischylova tragédia túto skutočnosť sprítomňuje už dvadsaťpäť storočí svojmu publiku. A kultivuje jeho zmysel pre mieru, pre spravodlivosť a jeho schopnosť rozlišovať medzi svetlom a tmou, dobrom a zlom.

Podobná dialektika anagnoríz a peripetií sa pravdepodobne odohrávala aj v strategických častiach trilógie o Prometheovi. A hoci naozaj nevieme, ako to napokon Aischylos skomponoval, možno si hádam, s prihliadnutím k zachovaným zlomkom ostatných častí trilógie, k hesiodovským i ďalším prameňom mytológie a analogicky s uzmiernením Fúrií, s ich prerodom na Eumenidy, s vyššou syntézou božských síl v *Oresteii* predstavovať aj zmierenie Promethea s Diom, prekonanie ich sváru, keď Prometheus vyjaví Diovi svoje tajomstvo, veštbu, podľa ktorej si Zeus udrží moc iba vtedy, ak sa nezosobáš s bohyňou Thetis, pretože ich syn, keby sa narodil, by otca zbavil moci. Prometheus bude oslobodený a v novom poriadku bude zohrávať novú rolu poradcu bohov a Zeus už nebude personifikáciou oligarchického princípu, ale stane sa v ňom novým bohom kozmickej spravodlivosti.

Čo ukazuje *Prometheus*. Aischylov *Pometheus* je typom klasickej tragédie. Tá je komponovaná s pomocou dvoch vzájomne sa vylučujúcich osobnostných typov alebo druhov spoločenského poriadku: konštruktívneho a deštruktívneho. Prvý smeruje k spravodlivosti a k udržiavaniu spravodlivého poriadku, druhý je narušiteľom spravodlivosti.

Prvý je výzvou tvorivo myslieť a konať, druhý je príkazom zachovať inerciu, trpnému zachovať literu zákona aj potom, čo sa prejavilo jeho skazonosné pôsobenie; prvý vedie k sublimácii a k vznešenej premene vzdoru, druhý k jeho desublimácii a k neresti a zvrátenosti. Prvý sa zameriava na život, jeho rast a obohatenie, na jeho plnosť, druhý je zlodejom života a sluhom smrti; prvý predstavuje komplex resuscitačných a regeneračných síl a procesov, druhý je komplikovanou sústavou síl a procesov degeneračných.

Aischylovská tragédia sa rodí v situácii pohľadu na spoločnosť, v ktorej prevládajú inštitúcie a praktiky degeneračného a deštruktívneho typu, no v ktorej niekoľko potenciálnych hrdinov vie, že rozhodujúce prvky existujúceho poriadku spoločnosti možno usporiadať podľa regeneračného, konštruktívneho typu. Voľba tohto typu a aktuálna hegemonická voľba deštruktívneho typu sú pritom rovnaké. Nasleduje vymedzenie situácie, v ktorej zlyhanie potenciálneho hrdinu pri voľbe medzi týmito dvomi možnosťami, jeho únik pred výzvou konštruktívnej voľby znamená ničivý dopad na jeho ľud. Takéto konanie tragického hrdinu vnáša medzi ľudí jeho národa spory, sváry, zradu a veľké utrpenie. Vyjadrenie týchto nešťastných konzekvencií je expresívnejšie, pretože potenciálny hrdina v rozhodujúcom okamihu zlyháva a nechopí sa poslednej príležitosti privodiť potrebnú a žiadanú zmenu, presun ťažiska v princípoch politických praktík spoločnosti.

V *Prometheovi* Aischylos vyjavuje ľudskú situáciu vo svete duchovného rozpadu, situáciu existenciálnej a existenčnej krízy, systémovej sociálnej a hospodárskej krízy. Ukazuje, ako prežitie ľudstva závisí od tvorivého konania, od objavovania takých princípov možných riešení problémov a kritických situácií, ktoré presahujú rámce domény daného diskurzu, existujúcich zásad, pravidiel, teorém spätých s dobovou axiomatikou správania. Zbor Okeaníd a Io sa vo svojich počiatočných domnienkach a predpokladoch mýlia a Hermes, Diov posol a sluha, a teda jeho reprezentant, je zatratený svojím odmietaním zvážiť potrebu korektúry týchto mylných domnienok o poriadku sveta. Pôvod Prometheovo utrpenia, pravá povaha jeho situácie nie je obvyklá, a teda ani jej riešenie sa nenachádza v oblasti bežných domnienok a predpokladov, vo sfére konvenčného myslenia, ale za jeho hranicami. Zeus je osudom predučený na záhubu, ale zdroj tejto záhuby spočíva v jeho osobnej neschopnosti napraviť charakterovú vadu patriacu k podstate jeho súčasnej existencie, z ktorej vyplýva jeho aktuálne deštruktívne konanie a myslenie.

Aischylos otvára v *Prometheovi* pohľad, v ktorom možno uvidieť celok mýtického a svetského vedomia antickej gréckej kultúry. Vidieť v ňom nesmiernosť kultúrnej aktivity človeka, a zároveň jeho zúfalstvo. V tvári Promethea vidí človek vlastnú tvár. Cesta Prometheova je cestou človeka, vedie k radosti, ale cez schopnosť zahodiť bázeň z tabu, strach z vládcov a mocenských ideológií, cez odvahu vidieť problémy a otázky, ktoré znepokojujú a otriasajú, ktoré nabádajú odkrývať pravú povahu sveta, hľadať hlbší zmysel života. Áno, táto cesta smeruje k radosti, ale človek musí na nej statočne zotrvať – aj s otvorenými ranami. Všetko to utrpenie, sebaobetovanie, zasvätenie sa napokon stáva riekou živého, ešte živšieho života, riekou, ktorá ústi do vznešeného mora radosti.

V rámci tejto svojej „kritiky kultúry“ Aischylos obnažuje oligarchický princíp, ktorý svojím myslením a konaním zosobňuje Zeus, rešpektíve jeho posol s lokajskou povahou Hermes. Zároveň charakterizuje ten typ gréckej kultúry, vedy a umenia, takého gréckeho

ducha, ktorý dokáže anticipovať a uskutočňovať vyslobodenie človeka z oligarchického zovretia. Takto stvárnil Aischylos mýtický príbeh o krádeži ohňa bohom a o dare, ktorým bola táto krádež pre ľudstvo. „A keď sa na konci svár starého titanského boha s novým olympským bohom rozplynie, aj nad tragickým napätím ľudského kultúrneho vedomia sa rozprestrie natrvalo umocnený poriadok bytia“ (Gadamer 1993, 158).

Z okovov a pút veniec a prsteň. Aischylovo prehodnocovanie hodnôt. Aischylos je básnik a ten nemôže byť oddelený od človeka. Tvorí umenie drámy nie pre samo umenie, ale pre dielo. A v diele sa deje človek. Žiadny opravdivý dramatik, básnik, umelec netvorí v dajakom sterilnom prostredí alebo vo vákuu. Pomyslíme ešte tak na Sofokla, Danteho, Michelangela, Shakespeara, Bacha, Schillera, Beethovena, Dostojevského či Márqueza. Všetci vychádzajú zo svojich celkom konkrétnych ľudských pomerov a zámerov. A zároveň predpokladajú, že ich dielo je ontologicky rovnocennou skutočnosťou v celku sveta, a to skutočnosťou pôsobiaceou v tomto celku s nejakými následkami. Aischylos nie je iný. Vo svojom diele neopakuje mýtus podľa Hesioda či ľudového podania. Ako tragéd, ako básnik kladie svojim talentom odpor vyprázdneným, zmechanizovaným formulám, prežitým, neživotným hodnotám a pseudohodnotám. Napokon, vo svojom živote je situovaný na mieste a v čase celkom konkrétneho sveta. Umenie a život sú v neustálom procese vzájomného prenikania v jednote ich esencie a existencie, pričom umenie je esenciou života, a život je esenciou umenia. Toto ich dynamické prúdenie oprávňuje uvažovať o Aischylovom prehodnocovaní hodnôt žitého sveta, premiestňovaní inštitúcií existujúceho sveta, jeho životných štýlov. Búri sa, trpí, miluje, pričom trpí a miluje inak. Neprijíma svet ovládaný oligarchickým princípom, neprijíma poriadok Diovej kvázispravodlivosti a krutovlády, poriadok straty pamäti, rozumu i nádeje, hermovského lokajstva, poslušnej rezignovanosti a davového podrobenectva a poddanstva. Toto Aischylovo, Prometheovo neakceptovanie sveta znamená nielen rebéliu proti Diovi, ale najmä revoltu proti existujúcemu oligarchickému poriadku Atén. V tomto osobnom rozhodnutí pre vzburu proti Diovi a pre pomoc ľuďom prechádza Prometheov individualizmus prerodom, stáva sa transindividualizmom, ktorý cez sebaobetovanie vedie k obdarovaniu ľudstva umením a vedou, kultúrou, a teda k jeho vyslobodeniu z otroctva. A zároveň v tomto transindividualizme a vo vyústení svojho diela vzbúry, v odmietnutí sveta, prijíma „znovuzrodeného“ boha a dospieva k zmiereniu, keď si na hlavu kladie Diovu odmenu a výkupné zároveň, veniec z rúna čistého baránka, a na prst si navlieka železný prsteň s úlomkom skaly z brala, ku ktorému bol pripútaný. Symbolicky sa tak podriaďuje Diovi už obnovenému, premenenému, ktorý sa stal bohom kozmickej spravodlivosti.

Aischylov Prometheus prekabátil Dia, daroval ľuďom oheň, a zachránil ich. Otvoril im cestu k dokonalosti, dal im možnosť zdokonaľovania. Zdokonaľovania seba, spoločnosti, sveta, života. No zachránil aj Dia. Napokon mu prezradil veštbu, podľa ktorej ho mal jeho a Thetidin syn, ak by sa narodil, zosadiť z trónu vševládcu. A Zeus za to Promethea obdaroval vekom výkupenia z okov múk, z pút utrpenia. Ale Prometheus zachránil Dia aj tým, že ho vyviedol z tragického zotrvania v blude deštrukcie, chaosu, nevzťahu k človeku a svetu a vložil mu do rúk žezlo ochrancu kozmickeho poriadku, sprá-

vodlivého vzťahu. Zachránil posvätnosť. Takto obrozený Zeus zmenil Prometheove putá na veniec, ktorý ho vykúpil z utrpenia. Aischylov *Prometheus* je teda dráma premeny okov a pút na veniec a prsteň. Teda opäť kruhy, ktoré spútavajú – putá zostávajú. Avšak sublimovali, stali sa kruhom vied a umení. Oslobodzujú, a spútavajú zároveň, zaväzujú. K zodpovednosti a slobode. K napĺňaniu kruhu dokonalosti na zemi a zároveň k úcte k posvätnosti. Vznešené putá. A zachránený, nový Zeus „spútava“, objíma svet vencom spravodlivého, posvätného poriadku.

Obnovujúca sila umenia, filozofie, vedy alebo zázračná sila metafory. Prometheus sa prehrešil proti starému, satanskému Diovi tým, že človeka zbavil pút „nevinosti“ a prebudil v ňom pamäť a rozum, kognitívny dynamizmus – mimetické a imaginatívne schopnosti vytvárania umenia ako ontologicky ekvivalentnej reality vo svete a noetické schopnosti poznávania reality, tvorby hypotéz a formulovania zákonov sveta.¹

Klasické umenie a všetko veľké, opravdivé umenie, tragédia, poézia, maľba, hudba nie sú fikciami, nie sú vymyslenými historkami vykonštruovanými podľa definícií univerzitných učebníc či umenovedných príručiek. Nevychádzajú z umelo vytvorených predstáv, z klamov a sofizmov. Ich konštitutívnym vzťahom je pravda, jej odkrývanie, poznávanie a prezentácia. Tak, ako vedu ovláda prax kladenia hypotéz a vedecké objavovanie nových platných princípov prírody, aj v umení vládne obnovujúca, ozvlášťujúca sila metafory a princíp odhaľovania, odkrývania pravej, večne sa ukrývajúcej povahy skutočnosti. Pohľad umelca preniká pod povrch sveta i za jeho hranice. Preto v jeho duchovnom videní sú „veci“, ktoré nezodpovedajú ničomu z toho, čo vidí svojimi zmyslami. V takomto videní sa umelca zmocňuje chvejivý údiv i otriasajúci údes. No toto „mystérium“ nie je čosi absolútne, umelec neodišiel zo sveta, jeho pohľad sa neprestáva dotýkať vecí reálneho sveta. A tak celkom nečakane a naraz pochopí, že niektoré z nich môžu vyjadriť vnútorné videnie, ktoré prežíval predtým. Vytvorí slovo, symbol, metaforu, v ktorej zviditeľní tvár, povahu neviditeľnej, pravej skutočnosti.

Vďaka tejto schopnosti „uvidieť“ a „pomenovať“ pravdu sa umelci, filozofi a vedci vedia zamerať aj na problém falošnej axiomatizácie rôznych spoločenských, politických, ekonomických, ale aj etických a náboženských predpisov, pravidiel a príkazov, ich nekritického prijímania súdobou kultúrou alebo jej podstatnou časťou. Dokážu zviditeľniť situáciu, v ktorej sú obeť takto nekriticky osvojených, „nespochybniteľných“ názorov a spôsobov konania odsúdené na vlastné strokotanie a z ktorej môžu vykĺznuť len vtedy, ak sa vzdajú týchto názorov, presvedčení a životných praktík skôr, než ich pohltí osud rozpadu a zmaru.

Sprofanované náboženstvo, vláda peňazí, expanzívna politika... U Aischyla osud, ktorý ohrozuje Grékov, spočíva v bezobsažných zásadách, neživotných formulách spro-

---

¹ Súčasné interpretácie Promethea sú poznačené osvietenstvom a marxizmom. Prometheus ako patrón ateistov, techniky a racionality však nie je grécky výtvor. Pre Grékov zosobňoval celok poznania, skúsenosť i racionalitu, ducha i dušu.

fanovaného náboženstva. No svár medzi Prometheom a Diom možno vidieť aj vo svetle komplexných historických, sociálnych, politických a kultúrnych premien aténskej obce. Ved' Aischylos v *Prometheovi*, podobne ako v *Oresteí*, vyjadril aj svoje politické postoje k aténskej demokracii, najmä svoje odmietnutie vlády peňazí, expanzívnej politiky prehnanej túžby po sláve, moci a bohatstve, proti ktorým stavia do popredia spravodlivosť a ideály mravnej čistoty, teda aristokratické ideály, ktorých stelesnením bol areopág. Ten pôvodne vo svojej správnej a súdnej kompetencii volil úradníkov, preveroval ich, dozeral na zachovávanie zákonov, súdil ich porušovanie. Neskôr, zriadením snemu Solónom, a teda obmedzením moci areopágu, pripravoval aeropág návrhy pre snem, sprostredkoval medzi snemom a úradníkmi, rokoval s vyslancami, dozeral na financie, súdil politické previnenia a jeho členovia sa po skončení úradu museli za svoju činnosť v tejto rade zodpovedať. Napokon však radikálni demokratickí reformátori vedení Efialtom, vodcom demokratickej strany po Themistoklovi, maximálne obmedzili právomoci areopágu a nakoniec sa jeho funkcia zredukovala na súd pre hrdelné zločiny. Sám Efialtos sa stal obeťou svojich reforiem, keď ho úkladne zavraždili oligarchovia.

Samozrejme, tak *Prometheus*, ako aj *Oresteia* sa umelecky ani zďaleka nevyčerpávajú vyjadrením Aischylovho kritického postoja k negatívnym, oligarchickým aspektom aténskej demokracie, na ktoré neskôr kriticky poukazoval aj Platónov Sokrates. A Platónova alebo Xenofanova *Obrana Sokratova* odhaľuje na skutočnom prípade procesu so Sokratom spôsob, akým sa Atény odsúdili na záhubu vďaka vrtochom zvrátenej náboženskej viery v apoteózu oligarchických princípov, ktorým slúžili Platónovi protivníci, sofisti, ale aj Aristoteles.

... a oligarchické záujmy, prostriedky a ciele. Verejná mienka, ale aj väčšina politikov a sociálnych vedcov prejavujú v situáciách kritickej zmeny, pri každej prelomovej a krízovej udalosti neschopnosť akceptovať fakty, ktoré protirečia ich hlbokému presvedčeniu o vlastnej neomylnosti, o tom, že chápú a ovládajú všetko, čo sa v spoločnosti odohráva. Lenin aj Hitler či iní, aj menej krvilační realizátori oligarchických záujmov zverejnili a celkom otvorene vyjadrovali svoje skutočné ciele roky predtým, ako sa dostali k moci. Brali ich politici národných vlád na zreteľ? Uvažovali o varovaniach viacerých umelcov a vedcov pred týmito hrozbami? Nie. Radšej spievali uspávanku. A celé národy sa uložili k spánku, z ktorého ich vytrhol až rachot bombardérov. Na tom sa doposiaľ nič nemení. A oligarchovia s tým vo svojich plánoch rátajú.

Veľkým pomocníkom oligarchie v uskutočňovaní jej cieľov je spolu s profesionálnymi revolucionármi, politickými stranami a ich vodcami, „občianska“ nevedomosť. Oligarchovia a ich politickí lokaji vždy veľmi dobre vedeli, že bohapustá lož sa môže zmeniť na pravdivú správu pomocou kozmetických úprav, ktoré ju urobia dôveryhodnou a prítlačlivou. Potom ju stačí len vytrvalo a často opakovať vo všetkých druhoch masovokomunikačných médií. Uvedomujú si, že ľudia pravdivo a kvalitne informovaní o skutočnom stave spoločnosti a o záležitostiach štátu sa stávajú dostatočne silní na to, aby rozhodovali samostatne o vlastnom živote a o veciach verejných a spoločných a starali sa o ich rozumné riešenia. Oligarchia a jej komisári na tento fakt nezabúdajú, a preto zavádzajú

podľa potreby krutú alebo nežnú cenzúru, využívajú a zneužívajú enormné informačné systémy² a spoliehajú sa na polopравdy a mystifikácie ako vždy účinné a čoraz účinnejšie zbrane proti rozumnému, ľudsky zmysluplnému vývoju vecí verejných a proti rastu spoločného úžitku a dobra. Široké vrstvy obyvateľstva si neraz neuvedomujú a často ani nedokážu pochopiť nebezpečnosť tohto „protihráča“, a preto ho s takou benevolenciou podceňujú. A pritom najlepšou obranou proti tomuto protivníkovi je vedenie. Premôcť ho môžeme len vtedy, ak ho dobre poznáme, ak poznáme jeho povahu, jej silné i slabé stránky, keď dobre poznáme jeho ciele, výzbroj, plány, maskovacie spôsoby. Takéto vedenie však môže vyrásť len z kultivovanej pôdy praktického porozumenia životu a jeho vnútornej súvislosti, z poznania založeného na takomto porozumení, nie na „laboratórnom“ pozorovaní a čírej zmyslovej evidencii. Veď oligarchia organizuje svoju činnosť vskutku zručne. Jej maskovacie manévry, maškarády, eskamotáže s reflektormi bulvárov, námestí i bulvárnych médií, prepisovanie dejín, „gumovanie“ kolektívnej pamäti sa v priebehu tisícročí stali ešte rafinovanejšími, no zároveň nepoľavila vo svojej krutosti a bezohľadnosti. A keďže svoju bezodnú chtivosť saturuje len rastúcim objemom zisku a moci, pôsobí najmä na utváranie slepej verejnej mienky a pohlcuje čo najširšie oblasti ducha, aby ho znecitlivela a napokon rozložila. Preto je jej činnosť pre väčšinu nepostrehnuteľná.

Takto nebadane sa oligarchia a politickí i nepolitickí priekupníci v jej službách od sedemdesiatych rokov 20. storočia v zrýchlenom tempe zhubne dotkli všetkých základných cností, ktoré do života vkladali viac života, a na ich miesto fiškálny, až perfídne posunuli ako náhradku imitáciu života, kódexy abstrakcií, ľudské a občianske práva. Ich neživotnosť, nefunkčnosť, nevymožiteľnosť prehlušili záplavou mediálnych formátov, ktoré pod heslami „nenásilia“, slobody, demokracie a svetového mieru s otvorenou drzosťou propagujú násilie ako spôsob riešenia osobných i spoločenských problémov, „malých“ i „veľkých“ konfliktov. Omamnými hubami simulujúcimi extenziu vedomia, sepsou falošnej, pokrivenej zábavy, kultúrou šlágrovito zakladaného života rozleptala oligarchia prometeovskú uvážlivosť, prozreteľnosť, a najmä jej kresťanskú premenu, praktickú múdrosť, jednotu rozumu, vôle a nádeje, ono porozumenie životnému poriadku. To vyrastá zo služby životu, z napĺňania úlohy žiť ho. Život ako dar i ako úlohu môžeme žiť len vtedy ak mu ako takému porozumieme. Takéto porozumenie predpokladá usporiadanosť sveta. Dokážeme byť na tomto svete, pretože je nejako usporiadaný. Jeho poriadok nie je výtvorom našich vzťahov k nemu. Je pred nami i za nami. Sme situovaní v poriadku a v ňom existujú naše vzťahy. Práve poriadok sveta ich chráni. V našich životoch sa dostávame aj do situácií neusporiadanosti, zmätku. Táto skúsenosť chaosu je však sekundárna, prichádza až s našimi vzťahmi, tie môžu narušiť pôvodný zážitok poriadku sveta a vytvoriť anomáliu, teda chaos (Patočka 1995, 76).

Od chaosu k poriadku, od šetrenia k rastu, od škrtenia k dýchaniu. Z porozumenia vnútornej súvislosti života, nie iba zo zmyslového pohľadu na meandre zdanlivo

---

² „Veľké informačné systémy oslobodzujú masy od toho, aby túžili a museli vedieť, rozumieť, byť informované, aby sa vecami zaoberali“ (Baudrillard 1997, 119).

chaoticky sa kľukatiace na jeho povrchu, živí sa schopnosť uvidieť ho, preniknúť do celku skutočnosti, odkryť ju v jej pravosti a pravdivom usporiadaní. Táto cnosť orientuje konanie človeka a jeho politické spoločenstvo na zmysluplné ciele a je koreňom spravodlivosti, statočnosti, zmyslu pre mieru a poriadok, teda cností, ktoré zakladajú akékoľvek spoločenské dobro tak v jeho úžitkových, ekonomických dimenziách, ako aj v ušľachtilých formách spoločného dobra. Bez nich nie je v ľudskej spoločnosti miesto pre slobodu, ale ani pre zákon. Ich rozvrátením oligarchia prenikla do celku duchovného života a podriadila ho svojmu mocenskému „zákonu peňazí“, ktorý ovládol život redukovaný na čosi menej ako život. Dokázala tak naštrbiť súdržnosť a odolnosť rodiny, sprofanovať jej posvätnosť, znevážiť vlastenectvo, jeho entuziazmus zadusiť oportúnnym, beztvárnym kozmopolitizmom, vlačnosťou materializmu oslabiť vnímavosť a odvahu viery a v konečnom dôsledku podlomiť zdravie ekonomického a sociálneho systému.

Nie je náhodné, že apokalyptické hrozby, ktoré už nečíhajú „hneď za rohom“, ale vynárajú sa priamo pred nami, sa najzrejmšie prejavujú v komplexnej oblasti ekonomickej praxe. Esenciou ekonómie je tvorivá činnosť, pozitívne vymedzené konanie, v ktorom človek utvára ľudský svet. Práca, ktorá nepohlčuje človeka, ktorá ho neodcudzuje seba a iným, svetu a Inému, ktorá sa nezvrhla na manipuláciu a bludný kruh zmysluprázdneho obstarávania a hromadenia nástrojov, strojov, pôžitkov a moci, ktorá sa neatomizovala do tisícok operácií bez výhľadu na celok diela, takáto práca je podstatným rozmerom ľudskej existencie, prítomnosti človeka vo svete. Jej komplexnú povahu, plnú napätí a kontrastov zachytáva autor knihy *Genesis* v jej prvých kapitolách, keď na jednej strane hovorí o človeku stvorenom na obraz Stvoriteľa a o Bohom požehnanej práci ako prostriedku osvojenia sveta a tvorby ľudského spôsobu života (Gn 1,27-28) a na druhej strane o prekliatí, treste, núdzi, námahe, trýzni a nedobrovoľnej nutnosti práce (Gn 3,17-19). V jednej z kníh Novej zmluvy (2 Sol 3,8-12) nachádzame zasa vymedzenie práce ako spoločenskej povinnosti: „Ak niekto nechce pracovať, nech ani nejde!“

Odkaz na verše Knihy tu nemá slúžiť ako štít starobylosti, cirkevnej alebo kultúrnej tradície. V týchto veršoch nejde o minulosť, ale o niektoré základné skutočnosti, v ktorých sa zobrazujú fundamentálne a trvalé štruktúry poriadku sveta a života v ňom. Aj toho nášho, ktorý žijeme v prítomnosti. A o to išlo aj v dejstvách a veršoch *Prikovaného Promethea*.

Aischylov Prometheus daroval ľuďom oheň. Oheň – *logos*, oheň – slovo a múdrosť, pamäť a rozum, myslenie a nádej, poriadok a reč. V jedinom plameni vložil človeku do rúk tak jas, v ktorom je pravda a sila, ako aj oheň, ktorý oživuje, udržiava nažive všetky bytosti a spája ich v jednom kozmickom poriadku. Človek ho dokáže poznať a rečou dať o ňom vedieť druhým. A tento „oheň“ je tá esencia, ktorá oddeľuje človeka od ostatných živých bytostí a v hierarchii bytia ho stavia nad ne. Táto kvalita nachádza svoj výraz v komplexnom celku kultúry, v umení, vedení, morálke a najbezprostrednejšie sa prejavuje v účinku, ktorý má vedecký a technický vývoj na charakter a produktivitu práce. A vedecko-technický pokrok zasa závisí od kultivovaného uplatňovania metód objavovania a výskumu, ktoré celkom samozrejme spoznáваме v plodoch modernej vedy, teda vedy, ktorá nie je ničím iným ako ovocím sústredeného pozorovania a odhaľovania sú-

vislosti medzi množstvom faktov, ale zavŕšených tvorbou hypotéz a teórií, objavovaním principiálnych vlastností univerza. Teda celok kultúry je dielom už skôr spomínaného princípu metafory, ktorý je vlastným ohňom opravdivého umenia i vedy. Stačí udusiť tento oheň, sprzniť slovo, odvrátiť sa od princípov tvorby hypotéz a metafor, a civilizácii hrozí všeobecná deštrukcia, ktorej príznaky možno dnes pozorovať v nových a nových kruhoch špirály súčasného globálneho, nielen ekonomického kolapsu.

Oligarchický spôsob myslenia, ktorý sa dnes tvári ako filozofický i politický liberalizmus, rieši túto systémovú krízu „šetrením“, celkom neliberálnym škrtaním výdavkov na všetkých koncoch komplexného sociálneho a ekonomického systému. Manipuluje vedu, zatajuje fakty, iné spochybňuje nálepkami nevysvetliteľného, diskutabilného. Alebo „škrtne“ aj ich existenciu. No škrtanie bez rozvojových programov sa stáva škrtaním, ktoré nevedie k oživeniu systému spoločenského života, ale k jeho uduseniu.

Tejto hrozbe možno uniknúť, ale len vtedy, ak rozpoznáme, ako nám už dva a pol tisícročia ukazuje Aischylos, ale aj Shakespeare, Dostojevskij či iní veľkí tvorcovia, omyl, ktorý sa usadil v nás, v našom konaní a v našom svete, ono šialenstvo oligarchického princípu. Princípu dusenia, otupovania ľudskej vnímavosti, rozumnosti, tvorivosti, rozkladania vzťahov vzájomnosti. Princípu zneprístupnenia alebo utajenia ohňa, ohňa slova, múdrosti a ducha, ohňa pamäti a nádeje, ohňa reči a porozumenia. Kto zoberie ľuďom tento oheň, ten vyprázdni ich myslenie, paralyzuje jeho silu, zlomí ich srdce, umlčí reč. Zbaví ich schopnosti artikulovať bytie, usporiadať svoj svet, rozmnožovať, ochraňovať a starať sa o život na ňom.

Literatúra

- BAUDRILLARD, J., LOTRINGER, S. (1997): *Zapomeňte na Baudrillarda. Rozhovory s Baudrillardom*. Olomouc: Votobia.
- GADAMER, H.-G. (1993): Prometheus und die Tragödie der Kultur. In: *Gesammelte Werke 9. Ästhetik und Poetik II*. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck).
- PATOČKA, J. (1995): *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: OIKOYMENH.

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave ako súčasť grantového projektu č. 2/0035/09.

Jozef Pauer
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR
e-mail: Jozef.Pauer@savba.sk